

VÁLTOZÁSOK A MENTALITÁSOK VILÁGÁBAN. PAPI LELKISÉG ÉS VILÁGI LELKISÉG

A „lelkiség” lényegesen vallási-teológiai fogalmának teremtményi alapját, természetes hordozóját a „mentalitás” szociológiai fogalmánál kell keresnünk. Nem haszontalan egy ilyen szellemi kirándulás, mert csak így találunk választ a spiritualitások keletkezésének, átalakulásának és megszűnésének jelenségére. Nyilvánvaló ugyanis, hogy Isten, akire minden keresztény lelkiség irányul, nem változik, sem azok az örök igazságok, amelyeknek számunkra a kinyilatkoztatásban feltárt gazdagságából például a ferences lelkiség, a középkori lelkiség, a máriás lelkiség különböző hangsúllyal megélt értékrendben merített.

Ezzel el is jutottunk a mentalitások első lényegi vonásához. Nem a valósággal kapcsolatos helyes vagy téves elgondolások ill. ismeretek különböztetik meg egymástól a különböző mentalitásokat, hanem az a valóságról alkotott jellegzetes kép, melynek vonásai más és más élességgel törnek elő, más és más hangsúlyt és így finom mértékben különböző jelentést kapnak, jellegzetesen különböző állásfoglalásokat hívnak elő. Ismeretes, hogy a valóságról alkotott felfogásnak és a fenti értelemben vett értékelésnek ill. állásfoglalásnak a kapcsolata a legtöbb esetben a szocializációs folyamat által a gyermekkorban keletkezik (városi mentalitás, vallásos mentalitás, stb.), létrejöhet azonban tudatos választás ill. felnőtt korban történő helyzetváltoztatás által is (pl. az európai mentalitás felváltása amerikai mentalitással vándorlás útján, vagy a vallásos mentalitás felvétele tudatos meggyőződés, megtérés útján). Jellegzetességét nem annyira a tárgyilagos reflexió, az elvont igazság-ítélet szabja meg, mint inkább a személyesen megélt fontosság, szépség, érték hangsúlya. Funkciója és hatása a közösségek életében, közösségalkotó és -fenntartó ereje nyilvánvaló, hiszen azonos mentalitású emberek sokkal könnyebben megértik egymást, biztonságot, támasztékot és örömet találnak a közös alap felfedezésében és kölcsönös gazdagításában, cselekvésükben közös nevezőre tudnak hivatkozni, stb.

A mentalitások középhegyet foglalnak el egyrészt a társadalmi szerkezetek ill. folyamatok, másrészt a kultúrák, ideológiák és ismeretrendszerek között. Az európai kultúra és az újkori ipari társadalom pólusai között alakult ki az európai demokratikus mentalitás, hasonlóképpen (nem az azonoság, hanem az analógia értelmében) foglal el középhegyet például a ferences mentalitás a katolikus vallás és a középkori társadalom jellegzetes szerkezeti adottságai között. Ezen az alapon magyarázható a katolikus lelkiség sokfélesége is: dogmatikus és liturgikus kötöttségek kára nélkül más és más

lelkiség fejlődött és fejlődik a legkülönbözőbb szociológiai feltételek szerint (1), így az egyházban elfoglalt rangok és rendek alapján, mint pl. a papi és a világi lelkiség.

Senki előtt nem kétséges, hogy mind a papi lelkiség, mind pedig a világi hívők lelkisége sok változáson ment keresztül az utóbbi időben, különösen talán Krisztus Titokzatos Teste tanának renaissance-a, a világi hívők apostolságának szorgalmazása, valamint a zsinatot közvetlenül megelőző, a zsinat alatti és utáni, a laikusok „rendjére” vonatkozó szellemi áramlatok kibontakozása óta. Maga a teológia is más szemmel nézi ma a két lelkiség meg egyező és eltérő vonásait. Ha pedig vallásszociológiai szempontból közeledünk ugyanehhez a kérdéshez, kétségtelen közeledést veszünk észre a két jelenség között. Ez a rövid vázlat csak az utóbbi szempontból kíván néhány olyan összetevőre rámutatni, amelyek a papi lelkiség és a világi hívők lelkisége közötti különbségek csökkenésében szerepet játszottak. Az egész témát kimerítő alapos tárgyalásról ebben a keretben nem lehet szó. A mentalitások világa Gurvitch figyelmet érdemlő skáláján (2) a legösszetettebb, a leghozzáférhetetlenebb rétegek közé tartozik. Mégis hasznos lehet az itt szándékolt áttekintés, mely a részleteket csak éppen érinti: a lényeges szempontok így is kifejezésre jutnak.

Papi lelkiség a megváltozott körülmények között

Igen sok természetes összetevő játszik szerepet abban, hogy jellegzetes, különleges papi mentalitás és papi lelkiség létezik. A katolikus egyházban csak férfiak lehetnek papok, következésképpen a papi mentalitásban a férfi mentalitás vonásait fedezhetjük fel. A római szertartásban a papok szinte kizárólag nőtlenek (a kevés kivétel, az első időktől eltekintve, egészen új keletű), lelkiségükbe tehát szükségképpen belejátszik a nőtlen ember gondolkodásmódja. Több-kevesebb általánossággal más összetevők is hasonlóképpen befolyásolják a papi lelkiség kialakulását, így pl. a szentelés korhátára, a származás és munkahely átlagos adatai, stb. Mindezeknél lényegesebben szabja meg azonban a papi mentalitást ennek a hivatásnak a társadalomban elfoglalt réteg jellege, valamint a foglalkozásnak mint társadalmi szerepnek értékelése.

Elsősorban tanulmányai, vagyis akadémikus volta következtében a pap az un. középosztály tagjává válik és így a középosztály normáinak és magatartásmódjának állandó befolyása alá kerül (3). Külön érdekes elmélkedésre adna alkalmat, ha megkeresnénk egyenként ennek az akadémikus-középosztálybeli mentalitásnak egyes jellemzőit a papi lelkiségben és feltennénk a kérdést, mennyiben szükségyszerű ill. mennyiben hasznos „Krisztus Testének építésében” ezeknek egyike-másika. Itt azonban célkitűzésünknek megfelelően csak azok a szempontok kerülhetnek tárgyalásra, amelyek a papi lelkiség és a világi hívők lelkiségének egymáshoz való közeledésében szerepet játszottak. Ezek közé tartozik a tény, hogy magának a középosztálynak a

jellege és a felette valamint alatta álló rétegektől való távolsága az ipari társadalom kifejlődésével nagymértékben csökkent. Schelsky és Bolte tanulmányai világosan mutatják, hogy a régi társadalmi struktúra formája (nagyon széles bázisra épülő, a középrétegtől kezdve gyorsan keskenyedő piramis) korunkban legfelső és legalsó végleteit teljesen elvesztette, legterjedelmesebb középső része pedig mindkét irányban sima átmeneteket mutat (4). A többi középosztályhoz tartozó rétegnél még sokkal radikálisabban vesztí el a papság zárt, kasztra emlékeztető jellegét. Funkcióinak egy részét, melyeket azelőtt a latin nyelv és a vallási misztériumok valamint teológiai absztrakciók zárt világában egyedüli kompetenciával töltött be, a 2. Vatikáni Zsinat reformjai következtében laikusokkal együtt végzi, illetve laikusoknak adta át (5). Figyelemreméltó az a változás is, mely a papi és nem-papi foglalkozások egy személyben való egyeztetésének területén lejátszódott. Régebben (az első időktől eltekintve) csak egy megoldás létezett: a pap kultikus, ígéhirdető és előjáró funkciója mellett anyagi ügyekben vezető funkciókat (jószákgormányzók, P. Űkonomusok), nagyrítkán politikai, sokkal gyakrabban tanári-tanítói vagy tudományos állásokat töltött be (6). A második lépést ezen a vonalon a munkáspapok jelentették, akiknek esetében a felszentelt pap apostoli okokból vállalt középosztály alatti rétegekre jellemző testi munkát. Ma a papság kérdésével foglalkozó kongresszusokon és íráásokban mind gyakrabban merül fel egy újabb áttörés gondolata: a „mellékfoglalkozású papok” fogalma. Itt arról volna szó, hogy most a másik oldalról történne ugyanaz, ami eddig csak a már felszentelt pap számára volt lehetséges: a papi és nem-papi munka egyesítése.

Hasonló irányba mutatnak azok a változások, amelyek a pap társadalmi szerepére vonatkoznak. A ma élő egyik legnevesebb szociológus, Talcott Parsons teóriájára támaszkodva (7) röviden így lehetne megfogalmazni a kérdést. Minden szociális szerepre jellemző, mennyire képes egyrészt „instrumentális”, hasznossági, teljesítménybeli, a közösséget szolgáló, másrészt „expresszív”, szeretetet, megbecsülést, elismerést kiérdemlő funkciót betölteni. A mérnök szerepe szinte kizárólag instrumentális, vagyis specifikus (csak egy szempontra vonatkozó), univerzális (személyválogatás nélkül mindenki számára való) és neutrális (érzelmi szempontoktól mentes). Az apa szerepe szinte kizárólag expresszív, vagyis diffuzív (minden szempontból apja gyerekeinek), partikuláris (csak gyermekeire vonatkozik) és affektív (érzelmi szempontokkal erősen alátámasztott). — Mármost a pap régebben nagyfokú betöltődést tudott megélni társadalmi szerepében, mely túlnyomóan expresszív volt (a diffuzivitás és affektivitás értelmében „atyja”, „pásztor”, „közvetítője” volt híveinek), és így nagy mértékben képes volt az inkább instrumentális szerepekre jellemző „univerzális” szeretet megvalósítására. Ma egyrészt ez a betöltődés messzemenően csökkent, s a társadalom, a mai teljesítményekre alapozó társadalom rendkívül sok „hasznossági” funkciót átvett a paptól (karitatív és kulturális funkciók, stb.). —

Ebben a kétségtelenül nem könnyű és rengeteg kérdést magábanfoglaló helyzetben a papság számára szociológiailag két megoldás lehetséges: vagy tudatosan elvállalja a „mesterségnélküli ember” (Un homme sans métier) (8) állapotát, amellyel a mai társadalomban a legtöbb kapcsolatát és lehetőségét elveszti, vagy pedig mentalitásában és lelkiségében, életformájában és tevékenységében közeledik a világi hívők stílusához. (Ennek a nagyon összetett kérdésnek részletezésére itt nincs mód, a megoldások nyilván csak hosszú, lelkiismeretes meggondolások és kísérletezések eredményeként jöhetnek létre. A megoldás lehetőségét bizonyítják az ősegyháza a történelemben megvalósított legkülönbözőbb formák, valamint a legújabb egyháztörténelemben kialakuló tendenciák. Magától értetődő, hogy ezek a szempontok nem vonatkoznak a papságra, mint természetfeletti hivatásra.)

Világi hívők lelkiségének kialakulása

Ha a másik oldalról, a világi hívők oldaláról közeledünk témánkhoz, bevezetőben meg kell állapítanunk, hogy a kiindulópont lényegesen különbözik. Itt nem arról van szó, hogy egy már kialakult lelkiségnek kell a történelmi változások kényszere alatt (helyesebben: a történelmi változásokból származó felelősségek kényszere alatt) átfőrdődni. Bármely idevágó lexikonban ill. a szakirodalomban megtalálható a megállapítás, hogy világi hívők lelkisége kialakulásának még csak az első jeleit vehetjük észre. Ez az állítás természetesen magábanfoglalja azt is, hogy a katolikus hívők lelkisége messzemenően a papi ill. a monachális lelkiség elemeiből tevődik össze még napjainkban is. A dolgok ilyen állapota eddig sem lehetett a legideálisabb. Még kevésbé lehetünk vele megelégedve ma, amikor a világi hívők rétegének az egyházban elfoglalt helye is megváltozott.

Ennek a változásnak nyomait végigkísérhetjük a legkülönbözőbb területeken, gyakorlatilag a leglényegesebb elemeket egy bizonyos tudatváltozásban, a 2. Vatikáni Zsinat és a modern teológiai felfogás alakulásában találhatjuk.

A katolikus hívő mentalitása nem maradtatott változatlan, miközben társadalmával együtt mind tudatosabbá vált számára „nagykorúsága”, demokratikus felelőssége és jogai, melyekről mind többet hall egyházi téren is (9). A gyakorlatban is mindinkább betölt az egyházban demokratikus értelemben felelős funkciókat, mint az embrionális formában a 2. Vatikáni Zsinaton, már szinte teljes mértékben a bécsi egyházmegyei színóduson kifejezésre jutott. — Ezt a folyamatot egyébként, ha nem is mindig szerencsés módon, roppantul felgyorsítja az egyházi tekintély krízise, amely éppen az utolsó hónapokban már a legélesebb formákban jelentkezett.

A 2. Vatikáni Zsinat dokumentumaiban megvalósuló felfogás a laikusok szerepéről az egyházban, szintén erőteljesen csökkent a távolságot a papság és a világi hívők státusza, s ennek következtében mentalitása között is. Elég eldönni egy jó tárgyak szerinti regisztert a zsinatról, és végigszaladni

az idevonatkozó szövegeken: egyértelműleg felfedezhető a változások jelentősége.

A zsinati szövegekben is, de még kifejezettebben a kevésbé hivatalos modern teológiai, főleg pasztorálteológiai írásokban találkozunk az egy bizonyos szempontból újnak mondható felfogással, mely a világi hívők szerepének és lelkiségének kialakulásában jelentős befolyásokat hoz létre. A „világi világ” (10) önálló jellege, a teremtésben kapott önértéke, a történelmi, antropológiai és természettudományok által felfedezett természet autonóm jellege ma sokkal őszintébb elfogadásra talál, mint valaha. Ebből következik (az összetett valóságot nagyon leegyszerűsítve) egyrészt egy új színezetű felelősségérzet az egyháznak a világ iránti kötelességeire nézve, másrészt magának a vallásnak mint a teremtő Istenre való vonatkozásnak új elemekkel gazdagított felfogása. Ezeken a területeken a világi hívők kompetenciája közismert és az egyház hivatalos tanításában is elfogadott tény. Ám ugyanez a tény egy bizonyos, lényegi értelemben vett „papi” lelkiség kialakulását mozdítja elő a világi hívők rétegében.

A két lelkiség kölcsönös szerepe

Ma már messze túlhaladott álláspont, értékítélet jellegű megkülönböztetést tenni papi és világi lelkiség között. A gyakorlati megvalósításoktól eltekintve, vagy „ceteris paribus” nem tartható, hogy a kivételnek számító papi hivatású emberek lelkisége „tökéletesebb”, „magasabbrendű” vagy „teljesebb” lenne, mint a többieké, hiszen akkor logikusan az ellenkezőjét is állítanunk kellene, hogy t. i. az Isten általános terve szerint élő keresztény hívek lelkisége eleve „tökéletlenebb”, „alacsonyabbrendű” vagy „hiányos” kell legyen.

Ugyanakkor az sem várható, és nem is volna kívánatos, hogy az egyházban különböző funkciókat (ha ma talán egymástól nem is annyira elkülönített és távoleső funkciókat) betöltő személyek ill. rétegek lelkisége egyöntetű és egyforma legyen. Ha ma közös vágányra kerülnek a papi lelkiségnek és a világi hívő lelkiségének útkeresései, annak nem uniformizálási szándék az oka, hanem néhány egyszerű belátás:

- hogy a papi lelkiség a papság helyzetének és funkcióinak változása folytán új formákat is Igényel,
- hogy ebben a megújulásában termékeny hatásokat remél a világi hívők mentalitásával való kapcsolattól,
- hogy a közös útkeresésben „kaszttjellegének” további felszámolására számít,
- hogy a világi hívők lelkiségének kialakulásában nélkülözhetetlen a párbeszéd a papi lelkiség hordozóival,
- hogy a két lelkiség csak egymással szoros kapcsolatban képes megtalálni a lényegében közös alapot és az egymásra nézve különleges, egyéni jellegzet, amely a funkciók skálájának gazdagodása folytán talán többszínű, többbártaú, többarcú lesz, mint valaha.

Jegyzetek

- (1) **Alfons Auer:** Frömmigkeit. Lexikon für Theologie und Kirche IV. 403-404. old.
- (2) **Georges Gurvitch:** Déterminismes sociaux et liberté humaine. Paris 1955. Főleg 141. és köv. oldalak.
- (3) **Wilhelm Weber:** Erwägungen zur soziologischen Ortsbestimmung des Weltpriesters in der modernen Industriegesellschaft. Jahrbuch für christliche Sozialwissenschaften. Münster 1968. 78-79. old.
- (4) **Karl Martin Bolte:** Deutsche Gesellschaft im Wandel. Opladen 1966. 316. old. — **Karl Martin Bolte:** Schichtung. (René König: Soziologie, Fischer Bücherei 1959.) 248-250. old. — **Helmut Schelsky:** Wandlungen der deutschen Familie in der Gegenwart. Dortmund 1953.
- (5) **John D. Donovan:** The Dilemma of the Christian Priesthood. (Clergy in Church and Society. Actes de la IX Conférence Internationale. Roma 1967) 125. old.
- (6) **August Maria Knoll:** Katholische Kirche und scholastisches Naturrecht. Zur Frage der Freiheit. Wien 1962. 71-72. old.
- (7) **Talcott Parsons:** Toward a General Theory of Action. Cambridge Mass. 1962.
- (8) **Marc Orasion:** Un homme sans métier. Christus, 1965 okt. 462-475. old.
- (9) **van de Pol:** Das Ende des konventionellen Christentums. Wien — Freiburg — Basel 1967. 178. old. — **Ferdinand Klostermann:** Theologie der christlichen Gemeinde. (Kirche in der Stadt. Grundlegung und Analysen. Wien — Freiburg — Basel 1967.) 44. old. — **Francois Houtart:** The Eleventh Hour. Explosion of a Church. New York 1968. 56-61. old.
- (10) Handbuch der Pastoraltheologie. Freiburg 1966.

Jean-Marie Le Blond SJ

ISTENÉLMÉNY ÉS HIT

L'expérience de Dieu dans la foi,
CHRISTUS, 57 (1968 január), 28-44.

„Az evangéliumok történeti igazsága; a tudomány veszélyei a hit számára; az a remény, hogy egyszer minden kérdésre választ kapunk: mindezekkel a problémákkal már szembenezett a hit, túlhaladt rajtuk; a felnőtt hit mindezt integrálta“. Már olvastuk az egyik gimnáziumi tanárnőnek ezt a válaszát; az illető hozzászólt a filozófiai munkához és sok tapasztalatra tett szert a hitetlenekkel folytatott baráti párbeszédben. Az ész nem készlet bennünket ellenállhatatlanul a hitre, de legalább szabad utat enged neki.